

MUHTELİF DİNLERDE SU MOTİFİ

Ali ERBAŞ (*)

Özet

Suyun bir çok dinde önemli fonksiyonları bulunmakta, şu ya da bu şekilde ibadette kullanılmakta ve kutsanmaktadır. Yunan düşüncesinde yer ve göğün sudan yaratıldığına, Hint düşüncesinde suyun bütün varlıkların kaynağı olduğuna inanılmaktadır. Diğer bazı kültürler ise suyu tanrı olarak kabul etmeye kadar ileri gitmektedirler. Sâbîler su ile olan yakınlıkları sebebiyle nehir kenarlarında yaşamakta, Yahudiler su ile irtibatlı bir çok sembole yer vermekte, Hristiyanlar su ile vaftiz olmakta, Müslümanlar ise suyu abdest, gusül vb. dinî uygulamalarda kullanmaktadırlar. Bütün bunlar suyun dinler ve toplumlar açısından ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Su motifi, su ve sembolizm, vaftiz, abdest.

Water Motif in Different Religions

Abstract

Water has an important role in the most of the religions. In one way or another, it is used in the worship and is highly respected. In Greek thought, it is believed that earth and the heaven were made out of water while, in the Indian thought, water is considered as the source of all beings. Some cultures go as far as considering water as god. Sabians live in river valley, the Jews uses a number of symbols related to water, the Christians baptise with water, and Muslim uses water for wudu. All these are the indications of its importance.

Key Words: water motif, water and symbolism, baptism, ablution

*) Prof., Dr., Sakarya Üniv. İlahiyat Fak. Dinler Tarihi ABD Öğr. Üyesi.
(e-posta: aerbas@sakarya.edu.tr)

Giriş

Su, canlıların varlığını devam ettirebilmeleri için en temel unsurlardan biridir. Dolayısıyla canlı organizmanın hayatiyeti suya bağlıdır. Tüm canlılar gibi insan da suya muhtaçtır. Bu sebeple tarihî seyir içerisinde insanoğlu suyun hayat verici gücünden hareket ederek ona kutsiyet atfetmiştir. Bu anlayış, ilâhî kaynaklı olmayan dinlere inanan kimi toplumlarda suyun tanrılaştırılmasına kadar varmış, kimilerinde ise dini temizlik vasıtası olarak kullanılmıştır. Kimi toplumlarda sulardan şifa beklentisi kendini gösterirken, kimilerinde gücün ve kuvvetin sembolü kabul edilmiştir. Kısacası su, mitolojinin de en önemli konularından birisi olurken, şairlerin, kahinlerin, medyumların, muskacıların ve hatta sihirbazların bile ilgi alanına girmiş, bu tür işlerle uğraşan herkes amacına ulaşmak için her devirde suyu bir vasıta olarak kullanmıştır. Su ile ilgili anlayışları daha iyi ortaya koyabilmek için değişik açılardan ele almakta fayda vardır.

1. Mitoloji ve Sembolizm Açısından Su

Mitoloji, insanlığın sahip olduğu mitleri ele alıp sistematik olarak inceleyen bilim dalıdır. Sembolizm ise, bu mitlerin insanlar için ne gibi anlamlar ifade ettiğini ortaya koymaya çalışır. Her mitin farklı toplumlarda bazen benzer bazen de farklı sembolik anlamları vardır. İnsanlar, içinde yaşadıkları toplumun kültürel anlayışına göre bunlara anlamlar yüklerler. Bu açıdan baktığımızda su, mitolojinin ve sembolizmin en fazla yer verdiği mitler arasında yer almaktadır. Aşağıda örnek olarak vereceğimiz bazı mitolojik anlayışlar bu hususu açıkça ortaya koymaktadır.

Suyla ilgili mitolojik ve sembolik anlayışların değerlendirilmesinde göze ilk çarpan mitolojilerden birisi Grekler'e aittir. Zira Grek mitolojisinde akarsuların ve denizlerin tanrılarla özdeşleştirildiği ve bazen de tanrılaştırıldığı görülmektedir. İliade'de Okyanus, tanrılarının babası ve tüm varlıkların yaratıcı gücü olarak ifade edilmektedir. O, güçlü ve coşkun akan bir ırmaştır. Hayatla, duygularla ve ahlaki niteliklerle donatılmış, erkeklik özelliklerine sahip bir varlıktır. Suyun yatağı olarak kabul edilen Tethys, aynı şekilde canlıdır ve kadınlık özelliğine sahiptir. Bu ikisinin birleşmesiyle sayısız çocuklar meydana gelir. Bazı mitolojik metinlere göre Yer ve Gök "su"dan çıkmıştır. Bütün kaynakları ve bütün ırmakları yeraltı yollarıyla Okyanus besler. Suyun dünyanın çeşitli yerlerine yayılması ile çizmiş olduğu sınırlar yoluyla kıtalar meydana gelmiştir. Bundan dolayı kıtaların Tanrısı da Su'dur. Dünyanın uç sınırlarında Okyanus suları yaratıcı bir güce sahiptir. Ourse isimli yıldızın dışında Güneş ve oradaki tüm yıldızlar suların yataklarına dalar, sonra çıkarlar. Güneş doğu kaynaklarının yanında temizlenerek yeni bir güç, kuvvet ve parlaklık kazanmış olur. Okyanus'tan üreyen tüm tanrılar kendisinden uzakta, sonraki kuşakların içinde bulunmaktadırlar. Aralarından bazıları, aktüel dünyada daha aktif olanlar ve kültürün içinde bulunanlar kızlarıyla evlenerek ona yaklaşmaktadırlar. Mesela Zeus, Dionysos, Eurynome ve özellikle de Metis ile birleşmektedirler¹.

1) J.P.R., "Eau dans la Mithologie Grecque", *Dictionnaire de Mithologies*, Paris 1981, s. 332.

Odessa'da "Temizleyici su" olgusu Yahudilerin "günah çıkarıcı su" düşüncesi ile benzer bir anlam taşımaktadır. Törenler münasebeti ile su kaynaklarına kurbanlar sunağında bulunan yakıcı bir karbon konulduğu ve Mayıs ayında tarlaları sulamak için törensel bir şekilde başka bir "temizleyici su" kullanılmakta olduğu belirtilmektedir. Bu suyun hazırlanması bakire rahibelerin en yaşlısından beklenirdi. Bir de kurban edilmiş bir düvenin tuzlanmış kemik kalıntıları su ile karıştırılarak temizleyici bir sıvı haline geldiğine inanılmaktaydı². Ayrıca sıvıya batırmak suretiyle Greklerde Hıristiyanlık'taki vaf-tize benzer bir uygulama yapılırdı. Vaftiz ile su tamamen özdeşleşmişti, yani su vaftizin tabii bir unsuru olarak kabul edilmekteydi³.

Mircea Eliade (1907-1986), Hint dini kaynaklarından, suların sembolizmi ile ilgili bolca örnek nakletmektedir. Eliade'ın tespit ettiği kaynaklardan ve bu kaynaklarda yer alan mitolojik su anlayışlarından bazılarını aktaralım:

"Ey su, sen her şeyin ve her varlığın kaynağısın (Bhaviçyottarapurâna, 31, 14). Bu sözün adeta bir yorumu sayılabilecek bazı benzer düşüncelere göre, su bütün dünyanın temelidir (Çatapatha Brahmana, VI, 8, 2, 2; XII, 5, 14); O, bitkilerin özü, cevheri ve ruhudur (Çatapatha Brahmana, III, 6, 1, 7); Ölümsüzlük iksiridir (Çatapatha Brahmana, 4, 4, 3, 15 vs.); Hayatın uzun olmasını sağlar, yaratıcıyı kuvvetlendirir ve her iyiliğin prensibidir (Rig-Veda, I, 23, 19; X, 19, 1 vs.). Bu sebeple Veda öğretilerinde bulunan bir din adamı yalvarışları arasında 'sular bize iyilik getirir' şeklinde dilek ihtiva eden bir duada bulunmaktadır (Atharva Veda, II, 3, 6). Yine aynı kitapta 'Sular gerçekten iyileştiricidir; sular tüm hastalıkları siler ve iyileştirir' (Atharva Veda, VI, 91, 3) tarzında ifadeler geçmektedir⁴.

Hint mitolojisi Nârâyana'nın üzerinde yüzdüğü suları çok çeşitli noktalardan gündeme getirir. Buna göre "Kozmik Ağaç" suların tam ortasından fışkırmıştır. Daha sonra sulara ait bu kozmogoni ikonografide ve süsleme sanatında kullanılan bir motif halini alır: Ağaç veya bitki, Yaksa'nın ağzından veya göbeğinden, bir deniz canavarının (makara) boğazından, bir salyangozdan veya bir dolu vazodan yükselir⁵. Zira her yaratılışı ve her kozmik belirtiyi sular tasarlar ve önceden haber verirler. Büyük bir mutluluk içinde Nârâyana'nın üzerinde yüzdüğü sular kozmik geceyi dinlenme hali olarak sembolize etmektedir. Mitolojiye göre Nârâyana orada uyuyordu ve onun göbeğinden yani merkezinden hayat, ilk kozmik şekli aldı. Bu sebeple tüm yaratılış ona dayanmaktadır. Eliade'ın belirttiğine göre Taittiriya Brahmana, I, 1, 3, 5; Çatapatha Brahmana, XIV, 1, 2, 11; Mahabharata, Vana Prana, CXLII, 28-62; Bhagavata-Purana, III, 13 gibi Hint Kutsal metinlerinde Vişnu'nun üçüncü enkarnasyonda suların derinliğine indiği ve toprağı uçurumdan çektiği ifade edilmektedir⁶.

2) A. Vacant-E. Manganot, "Eau Benite", *Dictionnaire de Theologie Catholique*, paris 1908, IV, 1979.

3) André Benoit, Bapteme, *Sacrement d' Unité*, Paris 1971, s. 22.

4) Mircea Eliade, *Traité d'Histoire des Religions*, Paris 1968, I, 165.

5) Ananda K. Coomaraswamy, *Yaksas*, I-II, Vaşington 1928, 1931'den naklen M. Eliade, *Traité*, I, 167.

6) M. Eliade, *Traité*, 167.

Eski Mısır⁷ ve Babil⁸ gibi antik kültürlerde benzer anlayışlara rastlanmaktadır. Suyun kendisi başlangıçta kudret ihtiva eden bir varlıktır. Daha sonraları o ruhsal varlıkların, ejderhaların, tanrıçaların, perilerin (Hintçe: Apsaras, Yunanca: Nymphen) mekanı olarak düşünülmüştür. Sümerlilerde görüldüğü gibi birçok sular Su Tanrısı EA'nın şahsında özetlenir. Sümerlilerde o, derinliklerin ve gizliliklerin ilahı sayılırdı. Babillilerde Marduk, pınarların, denizlerin sahibi idi. İranlılarda Ardvî-Sûrâ-Anâhitâ üçlüsü verimli-lik ilahları idiler. Yunan ve Roma'da Posaydon-Neptun denizlerin ilahları, denizcilerin ve balıkçıların yardımcıları sayılırdı. Mecûsilerce Zerdüş'tün tohumu Kansava gölünde meleklerin gözetiminde saklanır, âhir zamanda göle yüzmeğe giren seçilmiş kız Mehdi Saoşyanat'ı doğuracaktır. Mısır mitolojisinde su ilk cevherdir; kainatın ilk unsurudur. Babil ve İsrail'in yaratılış efsanesinde varlıkların temelidir. Cermen mitolojisine göre Hayat Ağacı Yogdrasil'in üç kökünde Hwergelmir ve Mimir pınarı ve Urd kaynağı bulunur; Tanrı Odin oraya gelerek bir yudum su ister. Thales'in tabiat felsefesine göre de su her şeyin başıdır⁹. Bazı antik inançlarda genellikle dini temizlik manasına gelen abdest için kullanılmış olduğu görülmüştür¹⁰.

Geleneksel Türk Dininde ve Moğolların inancında su, duruluğun ve arılığın sembolüdür. Orta Asya'nın politik toplumlarının çoğunda (Slavlar öncesi Bulgarlar, Oğuzlar, XIII. yüzyıl Moğolları, Sibiryalı ve modern Altaylılar) ve kimi Türk topluluklarında suyu dışkılarla kirletmek yasaktır. Ritüel banyo ve ritüel yıkanmanın bu toplumlarda anlamlı bir önemi bulunmaktadır. Hamile kalmak isteyen Anadolu kadınlarının bu arzuya suya dalmaları, Orta Asya'dan gelen geleneklere dayanmaktadır. Su birikintisi ancak prenslerin sahip olduğu varsayılan büyük bir zekanın sembolüdür. T'oukiueler'de kutsal yerlere ve kutsal sulara büyük önem verilmektedir. Onların gözündeki özellikle sular istisnai bir güce sahiptir. Bu toplumlarda bir kült özelliği taşıyan bir çok göl, ırmak ve su kaynağı mevcuttur. T'oukiueler'de "Tamir" isimli su kaynağı kutsal sayılmaktadır. Çin kaynaklarına göre beşinci ayın ikinci on günlük bölümünde Gök Tanrı'ya kurban etmek için bu ırmağın kıyısında toplanılırdı. Moğollar'da çeşitli yakarışlarla Selenga, Onon, Kerülen, İli vs. isimli ırmaklara tapınılırdı. Yakutlara göre her nehrin kendi efendisi vardı. Bu efendi bazen orada yaşayan bir boğa olarak hayal edilmekteydi. Karagasseler balık versin diye nehre takdimelerde bulunmaktaydılar. Altaylı Tatarlar, Abakan Irmağı'nın, yağmurun dağıtıcısı olan bir prensinin bulunduğuna inanmaktaydılar. Türk alevi-bektaşî mistisizminde "hayat suyu" (ab-ı hayat), bilgiye ulaşmak isteyen kimseler tarafından içilmesi gereken bir su olarak kabul edilmekteydi¹¹.

Türk ve Moğol kavimlerine göre su, saflık örneğidir. Çağdaş Altay toplumlarında ve günümüz Türkiye'sinde bazı topluluklar suyun dışı ile kirletilmesi, suda yıkanılması

7) Maspero, *Histoire Ancienne des Peuples de l'Orient Classique*, Paris 1909, I,123.

8) F. Martin, *Textes Religieux, Assyriens et Babyloniens*, Paris 1903, s. 23-55.

9) Ekrem Sarıçioğlu, *Din Fenomenolojisi*, İsparta 2002, s. 22, 23.

10) André Benoit, *a.g.e.*, s. 22.

11) J.P.R., "Eau", *Dictionnaire des Mithologies, Sous la Direction de Yves Bonnefoy*, s. 332 ve bkz., Jean Chevalier-Alain Gherbrant, "Eau", *Dictionnaire des Symboles*, Paris 1969, s. 374.

veya çamaşır ve bulaşık yıkanması gibi davranışları hoş karşılamazlar¹². İslâm öncesi eski Türkler, bazı su kaynaklarını, pınarları, ulu dağları ve ağaçları “kutlu” kabul ederlerdi. Birûnî, Oğuz Türklerinin bir pınar yanındaki yere ve üzerindeki izlere secde ettiklerini söyler ve böyle yerlerden birini şöyle anlatır:

“Tuş ile Abraşehir arasında bulunan küçük göle benzeyen tatlı sulu bir pınar Kimek ülkesinde Menkür denilen dağda bulunuyor. Bu pınar büyük bir kalkana benzer. Suyu kenarı ile bir seviyededir. Bu pınardan ordu içse bile suyu bir parmak kadar dahi eksilmez¹³. Kimekler’de “Su kültü” bulunduğu Gerdizi’nin aktardığı Kimek destanından ortaya çıkıyor. Orada belirtildiği üzere, onlar Ertiş Irmağı’nı ulu Tanrı sayarlarmış. Kimekler ölen kişilerin cesetlerini yakarlar ve küllerini büyük akarsulara (Ertiş Irmağı’na) dökerlermiş¹⁴.

Su kültü çok eski müşrik dinlerin kalıntısı olarak zamanımıza kadar gelebilmiştir. Mesela İstanbul’daki “ayazmalar”, kutsal su olarak kabul edilip ziyaret edilmektedir. Bu, Bizans âdetlerinden intikal etmiştir. Kutsal ağaç ve kutsal sular olarak kabul edilen bazı mahallere, Anadolu’nun çeşitli bölgelerinde rastlanır. Bazı camilerdeki “Şadırvan”lara, para atma âdeti de bu inançtan kaynaklanmaktadır. Bunlar Türklerin İslâmiyet’i kabul ettikten sonra dahi hâlâ bazı inanç ve âdetlerini büsbütün terketmediklerini göstermektedir¹⁵.

Anadolu halk inancında da çeşitli göl ve akarsularla ilgili kutsallık efsaneleri yaygındır. Urfa’da “Aynu’z-Zeliha”, Erzurum’da “İlca Söğütlü Köy, Balıklı gölleri” bunun örnekleridir. Aynu’z-Zeliha Hz. İbrahim’e bağlanırken Erzurum Söğütlü Köy Balıklı Gölü, Tanrı’nın hoşnutluğunu arayan masum iki kişinin efsanesine dayandırılır. İçindeki balıkların zaman zaman savaşlara karışan evliyalar olduğuna inanılır. Başını suyun içine sokup gözlerini açmakla mânevi alemlerin görülebileceği anlatılır.

Günümüzde de özellikle Alevî-Bektâşî geleneğinde ve eski Türklerde çok yaygın olan su kültü uygulamalarına rastlanmaktadır. Elmalı’nın Abdal Musa kasabasındaki bir kutlama töreninde bu anlayışı doğrulayan bir örneğe değinmekte fayda vardır. Bu kasabaya döne döne çıkan dağ yolunun kenarından çağlayan Uçarsu isimli bir su bulunmaktadır. Su kenarına dev kazanlar kurulmuş kurban lokması hazırlanır. On kilometre boyunca dönerek çıkarılır. Yaşlılar, çocuklar şikayet etmeden yürürler. Geri dönenlerin ellerinde su dolu bidonlar bulunur. Onlara “Allah kabul etsin” denir. Yol uzun mu sorusuna ise “Allah kolaylık veriyor” diye cevap verilir. Yürüyenler çeşitli isteklerde bulunurlar: “Ya Abdal Musa sen benim dileklerimi ver, dizlerime derman ver. Tüm dertlerimi al ya seyyit”. “Allah kabul etsin dede” diye seslenilir. “Bu yolda iyi söz söyle iyi olsun” denir. Tepeyi aşınca bir göl uzanır. Bu göl kışın bile donmazmış. Kaynak her Mayıs’ın al-

12) Sarıkçıoğlu, a.g.e., s. 23.

13) Abdülkadir İnan, *Hurafeler ve Menşeleri*, Ankara 1962, DİB Yayını, s. 15.

14) http://www.ozturkler.com/data/0001/0001_16_08.htm, 09.10.2002.

15) <http://www.sevde.de/Hurafeler/giris.htm>, 25.09.2002.

tısında patlarmış. Bu pınar için bir öykü de anlatılır: Abdal Musa buralara gelince bakmış ne ekmek var ne su. Asasını sokmuş, bu gölü çıkarmış; “bu kurda kuşa” demiş. Sonra insanlar kutsal kaynağı hediye etmiş insanlara. Abdal Musa'nın bundan başka kerametleri çoktur. Her yıl Ekim'de pınarda su bitermiş. Göl kenarında dev kazanlar kurulur. Kurbanlar kesilir ve kadınlar bulgur ayıklarlar. Lokma için hazırlık yapılır. Yaşlılar bir muhabbet cemii kurarlar. Yemek yiyen insanlar, koşturan çocuklar, göle elini ayağını sokanlar. Sonra hep beraber şöyle bir deyiş söylerler: “Göle düşmüş gölgesi cemin; Laila-he illallah illallah Şah illallah”¹⁶.

Hattuşaş örenyerinden Büyükkale'de yapılan kazılar M.Ö. 13.-14. yüzyılda Hitit krallarının saray yapılarını ve bunları koruyan sur sisteminin özelliklerini gün ışığına çıkarmıştır. Giriş kapısı güneybatıda olan kalenin surları, sandık duvar tekniğiyle inşa edilmiştir. Büyükkale'de bir bütün halinde saray yapısı görülmez, kazılar sonucunda ortaya çıkan farklı boyut ve türdeki yapılar, büyük iç mekânlar, avlular ve direkli galeriler yoluyla birbirine bağlanarak kale içindeki bütünü oluştururlar. Kalede arşiv odaları, depo odaları, büyük kabul salonu, su kültü ile ilgili bina ve kutsal mekânlar yer almaktadır. Hitit sonrasında ise kalede Frig yapı kalıntılarına rastlanmıştır¹⁷.

2. İlâhî Dinlerde Su Sembolizmi

Yahudiliğin Kutsal Kitap külliyatı Eski Ahid'de bol miktarda su sembolizmine rastlamak mümkündür. Elleri suya batırmak bir nevi abdest alma usulü olarak Tufan'dan kaynaklanan büyük sıkıntıya girişi çağrıştırmaktadır. Nitekim bu husus İşaya'da: “ve milletleri helak eleğinden geçirmek için onun soluğu adamın boynuna kadar varan taşkın sel gibidir”¹⁸ ve Mezmurlardaki: “kurtar beni ey Allah, çünkü sular canıma kadar girdi, derin batağa batmaktayım, duracak yer de yok. Derin sulara girdim, ve seller üzerinden aşıyor”¹⁹ cümleleriyle dile getirilmektedir. Su aynı Eski Ahid'de bir nevi “umuda yolculuk” olarak değerlendirilmektedir. Ezra peygamberin: “ben sizi kirleşinizden kurtaracağım”²⁰ sözü de bu arzuyu ifade etmektedir²¹. Başlangıçtan beri Tanrı'nın toplumunun su ile bir ilişkisi bulunmaktadır. Hayatın sudan fıskırması olmasa suyun sembolik anlamını ortaya koymaktadır²². Beni İsrail'in Kızıldeniz'den geçişi de bu sembolik anlam içinde değerlendirilmektedir²³. Aynı su Hz. Musa'nın Fir'avn'ın ordusunu da derinliklerine gömmüştür. Buna göre su bir taraftan kurtuluş, diğer taraftan felaketin kaynağı olmuştur. İsrail Oğulları için kurtuluş, düşmanları için ise felaket. Bu olay iyiliğin

16) <http://www.nevvalsevidi.com/print.php?sid=3>, Anadolu Kültür Hazinesi: Alevilik, 11 Şubat 2002.

17) <http://www.domaindix.com/galaksi/anadolu/hattusas/hattusas.HTM>, Anadolu Tarihi, 26.09.2002.

18) İşaya, 30:28.

19) Mezmur, 69: 1-2.

20) Ezra, 36:23-28.

21) Bernard Lauret-François Refoulé, *Initiation à la Pratique de la Theologie*, Paris 1983, III,411-412.

22) Bkz., Tekvin, 20:23; 2:4-6.

23) Bkz., Çıkış, 14:15-31.

kötülüğe zaferi olarak yorumlanmıştır²⁴. Tufan Suyunun da pislik ve kirlere artıca bir özelliğe sahip olduğu ifade edilmektedir²⁵.

Eski Ahid'in Hezekiel kitabındaki şu cümleler suyun sembolizmi hususunda ilginç bir kompozisyon oluşturmaktadır:

"Ve beni yine evin kapısına getirdi ve işte şarka doğru evin eşiği altından sular çıkıyordu. Ve sular evin sağ yanından, mezbahın cenubundan, alttan iniyordu... Elinde ölçü ipi olan adam şarka doğru çıkınca bin arşın ölçtü, ve beni sulardan geçirdi, topuklara çıkan sular. Bin arşın daha ölçtü ve beni sulardan geçirdi, dizlere çıkan sular. Bin arşın daha ölçtü, ve beni sulardan geçirdi, bele çıkan sular. Bin daha ölçtü, içinden geçemediğim bir ırmak oldu, çünkü sular yükselmişti, geçilemez bir ırmak... Ve bana dedi: Bu sular şark havalisine çıkıyorlar, ve Araba'ya²⁶ inecekler ve denize doğru gidecekler; çıkarılan bu sular denizin içine dökülecekler. Ve denizin suları iyi olacak, ve vaki olacak ki, ırmağın vardığı her yerde kaynaşan canlı mahlukun hepsi yaşayacak, pek çok balık olacak, çünkü bu sular oraya varınca denizin suları iyi olacak..."²⁷.

Zakarya'nın (14,8) kehanetine göre âb-ı hayat Kudüs'ten çıkacak, yarısı Doğu Denize, yarısı Batı Denize yaz ve kış akacaktır. Ayrıca Eski Ahit'te Yahova'dan "Ab-ı Hayat Kaynağı" olarak söz edilir²⁸.

Yeni Ahid'in bazı metinlerinde suda bir tedavi edicilik özelliğinin bulunduğu²⁹ ve suyun yaşayan bir varlık olduğundan³⁰ söz edilmektedir. Ayrıca vaftiz suyunun da İsa'dan çıktığı belirtilmektedir³¹. Yeni Ahit'te "Melek bana, Tanrı'nın ve Kuzu'nun tahından çıkan billur gibi berrak olan hayat suyu ırmağını gösterdi"³² denir. Burada su tanrısal hayatın ve tanrısal rahmetin sembolü olarak görünür.

Pavluscu düşünce suyun sembolizmi konusunda daha sade bir yol izlemektedir. Pavlus'un Efeslilere mektubunda "ey kocalar, Mesih kileseyi su yıkaması ile kelamla temizliyerek takdis etsin diye leke yahut buruşuk yahut bu gibi şeylerden biri olmayarak onu bizzat kendine izzetli olarak arzetsin"³³ sözü buna açıklık getirmektedir. Su sakramenti ile Rab İsa'nın ölümünde komünyonu girmek, kendisinden ebedi hayatın fışkırdığı yeni bir Hayat Suyu içine girmek demektir. Tanrı'nın gerçek tapınağından fışkıran su ırmağında sulanmak, İsa'nın yüceltilmiş insanlığı demektir; arınma banyosunda hatalarının

24) Paul Pas, *Le Bapteme Aujourd'hui*, s. 127-128.

25) Bkz., Tekvin, 6:5-8, 14.

26) Lut Gölü'nün güneyinde ve kuzeyinde bulunan derin vadi.

27) Hezekiel, 47:1-13.

28) Yeremya, 17: 13; İşıya 12: 3; Neşideler, 23: 2; 42: 2.

29) Bkz., Yuhanna, 5:4-8.

30) Yuhanna, 7:37.

31) Yuhanna, 19:33-34.

32) Vahiy, 22: 1.

33) Efeslilere Mektup, 5:25-26; Korintoslulara I. Mektup,6:11; 12:13; Titusa Mektup, 3:5-7.

yıkanması da, Tanrı'nın, biricik Oğlu'na nasip ettiği bir inayet olarak kabul edilmektedir³⁴.

Suyun ritüel sembolizmi çeşitli şekillerde gelişmektedir. Sembolizm, Tanrı'nın işi ile birleşme şeklinde kendini göstermektedir. Mesela bu birleşme yoluyla Hıristiyan vaftizindeki su, sembolik olarak insanlığın içinde gömülü mitlerin ve imajların çok değerli hazinelerini, nostaljilerin anılarını ve arzuların dinamizmini ve Mircea Eliade'nin "varlığın en gizli biçimleri" diye tarif ettiği³⁵ hususları uyandırdığı ve kurtuluşun sembolik vasıtalarından biri olduğu ifade edilmektedir.

İslam-Türk kaynaklarında da "aynü'l-hayat", "nehrü'l-hayat", "âb-ı câvidânî", "âb-ı zindegî", "hayat kaynağı", "hayat çeşmesi", "bengi su", "dirilik suyu", bazen de Hızır ve İskender'e atfen "âb-ı Hızır" veya "âb-ı İskender" vb. çeşitli isimlerle anılmaktadır. İnsanın yeryüzünde görünmesinden itibaren hemen her toplumda hayatın kısalığı, buna karşılık yaşama arzusunun çok kuvvetli oluşu ona daima sonsuz bir hayat fikri ilham etmiştir. Kur'an-ı Kerim'de Hz. Musa ve Hızır kıssası anlatılırken dolaylı olarak "âb-ı hayat" deyimine temas edilmiştir³⁶. Ayet metinlerinde anlatılanlar kısaca özetlenecek olursa karşımıza şöyle bir tablo çıkar: İsrailoğullarının peygamberi Hz. Musa bir gün genç arkadaşıyla birlikte, kendisiyle buluşması emredilen şahsiyetle görüşmek üzere yola çıkar. Buluşma mevkii "iki denizin birleştiği yer (mecmau'l-bahreyn)dir. Hz. Musa burasını tanıyabilmek için yanına azık olarak aldığı balıktan faydalanacaktır. Çünkü balığın canlanıp denize atlaması buluşma yerini belirleyen bir işaretir. Ancak Hz. Musa'nın genç arkadaşı, deniz sahilinde uğradıkları kayanın yanında balığın canlanarak denize atladığını ona haber vermeyi unutmuştur. Yolda yemek için konakladıklarında ise durumu kendisine anlatır. Bunun üzerine Hz. Musa tekrar o yere döner ve gerçekten aradığı kişinin orada bulunduğunu görür. Kendisine Allah (c.c) tarafından "rahmet" ve "gizli ilim" verilen bu kulun adı Hızır'dır. Buhari'de geçen bir hadise göre, Hz. Musa'nın Hızır'la buluşacakları kayanın dibinde bir kaynak (ayn) vardı ki buna "hayat kaynağı" (aynü'l-hayat, âb-ı hayat) deniyordu. O suyun temas edip de diriltmediği hiçbir şey yoktu. Balığa da bu sudan sıçramıştı³⁷. Ab-ı Hayat kavramına İslâm İlahiyatı literatüründe rastlanılan ilk yer burası olmalıdır. Bu hadis Hızır meselesinde çok önemli yeri olan mitolojik âb-ı hayat kavramının o devir Arap toplumunda gayet iyi bilindiğini belgelemiş olmaktadır³⁸.

Kuran'da geçen Zülkarneyn isminin kendisi için kullanıldığı ileri sürülen İskender'in de ebedî hayat veren ve insan üstü güçler kazandıran âb-ı hayattan bahsedildiğini duyar ve bunu aramaya karar verir. Beraberinde Hızır diye anılan halasının oğlu Elyesa da vardır. Fırtına sebebiyle birbirlerini kaybederler. Hızır âb-ı hayatı bulur, bundan içer ve yı-

34) Bernard Lauret-François Refoulé, *a.g.e.*, s. 417-418.

35) M. Eliade, *Images et Symboles*, Paris 1952, s. 14.

36) Bkz., Kehf, 60-82.

37) Buhari, Tefsîru Süreti'l-Kehf, 4.

38) Ahmet Yaşar Ocak, "Ab-ı Hayat", *DİA*, I, 1.

kanır. Böylece hem ebedi hayata kavuşur hem de insanüstü güçler ve kaabiliyetler kazanır. İskender (Zülkarneyn) ise bulamaz, bir müddet sonra ölür. İslam'ın gelişinden sonra da Arap, Fars ve Türk milletlerinin dîni ve din dışı edebiyatlarında Hızır, Hızır-İlyas, âb-ı hayat gibi kavramlar ve bunlarla ilgili giderek zenginleşen mitolojik mahsuller sık sık işlenip yeni örnekler ortaya konulmuştur. Din dışı edebiyatta ve divan edebiyatında da bol miktarda kullanılmıştır³⁹.

Yine Kur'an'da birçok yerde geçen "altından ırmaklar akan cennetler"⁴⁰ ifadesindeki "ırmaklar" terimini sembolizm açısından değerlendirenler vardır. Ayrıca Kevser Suresi'ndeki "*Biz sana kevseri verdik*" ayetindeki "**kevser**"in cennette bir ırmak olduğu ifade edilmektedir. Nitekim Buhari'de geçen bir hadiste Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğu rivayet edilmektedir: "*Cennette, kenarları tıpkı içi oyuk inciler gibi olan kubbeler gibi bir nehir gördüm ve su yatağına elimi vurdum. Bir de baktım ki kokusu hemen yayılan, alabildiğine kokan bir misk. Bu nedir? dediğimde "bu Allah'ın sana verdiği kevserdir" denildi*"⁴¹. Fahreddin er-Râzî "**kevser**"in havuz da olabileceğini, bu husustaki hadislerin de meşhur olduğunu ifade etmektedir. Bu iki görüşü bağdaştırmak için, cennetteki nehirlerin "**kevser**" isimli bu havuzdan çıkıp, çeşitli kollara ayrılmış, dolayısıyla bu havuzun cennet nehirlerinin ve çeşmelerinin kaynağı gibi olmuş olabileceğini belirtmektedir⁴².

Kitab-ı Mukaddes'te Su İle İlgili Atasözü Niteliğinde Sembolik Sözler

Kitab-ı Mukaddes'te Su ile ilgili atasözü niteliği taşıyan ya da sembolik özelliği olan birçok söz bulunmaktadır. Bu sözler çeşitli toplumlar tarafından kullanılmaktadır. Bunları değişik edebi eserlerden tespit etmek mümkündür. Fakat sözler sadece edebi eserlere geçmekle kalmamış, aynı zamanda Kitab-ı Mukaddes cümleleri arasında da yer almıştır. Aşağıdaki bir kaç örnek, açıklamalarıyla birlikte bu hususu ortaya koymaktadır.

Cefa Suyu: Yaşamak için suyun ne kadar gerekli olduğunu belirtmektedir. İşaya şu sözle aynı suyu dile getirmektedir: "Ve Rab size sıkıntı ekmeği ve Cefa Suyu verse de muallimlerin artık gizlenmeyecekler..."⁴³.

Filistin gibi sıcak bir ülkede susuzluğu gidermek için yeterli suyun bulunmaması dayanılmaz bir şeydir. Bir toprağın ya da bahçenin susuz kalması oralarda Tanrı'nın insanları suçlu olarak yüzüstü bırakmış gibi düşünülmesinin bir sembolü olarak kabul edilmektedir⁴⁴.

Hayat Suyu: Kozmogonik sembole göre su her şeyden önce bütünsel ve şifa verici bir özelliğe sahiptir. O iyileştirir, gençleştirir ve ebedi hayatı temin eder. Suyun ilk örne-

39) Ocak, a.g.e., 2.

40) Bkz., örneğin, Al-i İmran, 14; Fetih, 5.

41) Buhari, Rikak, 53.

42) Bkz., Fahreddin er-Râzî, *Tefsir-i Kebir*, (Çev.: S. Yıldırım, L. Cebeci, S. Kılıç, S. Doğru), Ankara 1995, XXIII, 463-464.

43) İşaya, 30:20.

44) Mezmur, 142:6; İşaya, 1:30.

gi, “yaşayan su” olarak adlandırılmaktadır. Yaşayan su, gençlik pınarları, hayat suyu vs. aynı metafizik ve dînî realitenin mitsel formülleridir. Bu deyimlerden hareketle elde edilen formüle göre: “hayatın, kuvvetin ve ebediliğin kaynağı sudur”. Bu su normal bir tabiat olayı olarak kabul edilmemektedir. O, devler tarafından korunma altına alınmıştır. Cinlerin ve tanrıların ulaşamayacağı topraklarda bulunur. Mitolojik bir yapıya sahip bu “hayat suyu” deyimine Kitab-ı Mukaddes de yer vermektedir. Eski Ahid kitaplarından Hezekiel’in 47. babı baştan sona bu hususu ele almaktadır⁴⁵. Yeni Ahit’te ise konuyla ilgili şu cümleler bulunmaktadır: “Ve bana onun sokağının ortasında billur gibi berrak bir “hayat suyu” ırmağı gösterdi. Ve ırmağın iki tarafında oniki çeşit meyve hasil eden ve her meyvesini veren hayat ağacı vardı ve ağacın yaprakları milletlerin şifası içindi”⁴⁶.

Çalntı Su: Bazı toplumlarda yasaklanan bir şeyin insanın nefesine hoş görüldüğü tarzında bir anlayış vardır. Eski Ahit’te “çalntı su tatlı, gizlice yenen yemek lezzetlidir”⁴⁷ denilerek, bu konuya dikkat çekilmektedir.

Suyun akıcılığı da bir çok benzetmeye konu edilmektedir. Mesela “Günahı su gibi içmek”⁴⁸ sözü sık sık kötülük işleme ve kötülükte ısrar etme manasına gelmektedir. “Su gibi saçıp dökmek”⁴⁹ deyimini ise aşırı refah içinde yaşama haline işaret etmektedir. “Su gibi ansızın gitmek”⁵⁰, kızgınlığı ve kuvvetlerin bozulmasını belirtmektedir.

Yaşayan Su : İlahi latifelerin iyi yürekli ve sevimli sembolü⁵¹ ve İsa Mesih tarafından ruhlarla kurulmuş tabiat üstü iletişim hayatı⁵² hususlarına işaret etmektedir⁵³.

İsyan Suları (İbranice Me Meribâh; Yetmişler tercümesinde To vowp av Tiloyias; Vulgat’ta Aquæ contradictionis) :

Sina çölünde İsraililerin merkezlerinden birinin ismidir. İsraililer Musa ve Harun’a karşı isyan ettiler, çünkü onların suyu eksik idi. Rab, su fişkırsın diye Musa’ya asası ile kayaya vurmasını emreder. Musa kayaya iki kere vurur. İsraililerin nankörlüğünün ve isyanının unutulmaması için Rab buradan çıkan suya Me Meribâh yani “isyan suları” ismini vermiştir⁵⁴. Kitab-ı Mukaddes bu olayı bir çok sebeplerle dile getirmektedir⁵⁵.

Su bulunmadığı zamanlar Hz. Musa’ya tavsiye edilen husus da suyun sembolizmi için başka bir örnek teşkil etmektedir. Şöyle ki:

45) M. Eliade, *a.g.e.*, I,169.

46) Vahiy, 22:1-2.

47) Süleymanın Mesellâri, 9:17.

48) Eyüp, 15:16; 34:7.

49) Tesniye, 12:16, 24; 15:23; Eyüp, 3:24; Mezmur, 21:15.

50) Ey,p, 7:5; II. Krallar, 14:14.

51) Zakarya, 14:8.

52) Yuhanna, 4:13; 7:38.

53) H. Lesetre, “Eau”, *Dictionnaire de la Bible* (F. Vigoroux, Paris 1895, s. 1521).

54) Bkz., Sayılar, 20:1-13, 24.

55) Bkz., Sayılar, 27:14; Tesniye, 32:51; 33:8; Mezmur, 80:8; Hezekiel, 47:19; 48:28.

“İşte ben orada, Horeb’de, kaya üzerinde senin önünde duracağım. Kayaya vuracaksın ve kavim için diye ondan sular çıkacak. Ve Musa İsrail ihtiyarlarının gözünde böyle yaptı. Ve o yerin adını Massa (deneme) ve Meriba (çekişme) koydu, çünkü İsrailoğulları, acaba Rab aramızda mı, yoksa değil mi diye çekiştiler”⁵⁶.

Pişmanlık Suyu (İbranice me hammarîm; Yetmişler tercümesinde To vovp Tou eleymos; Vulgat’ta ise aquæ amarissimæ) :

Bu, “kıskançlığın fedakarlığı içinde kullanılan su” anlamını taşımaktadır. Eski Ahid’de bu husus uzunca dile getirilmektedir. Bir kaç örnekle konu şu şekilde açıklanabilir:

“Ve Rab Musa’ya dedi: İsrailoğullarına söyle, eğer bir adamın karısı sapar ve ona karşı tecavüz ederse ... Ve kahin kadını yaklaştırıp Rabbin önünde durduracak, ve kahin toprak kapta mukaddes su alacak, ve kahin meskenin döşemesinde olan tozdan alıp suya koyacak. Ve lanet getiren acılık suyu kahinin elinde olacak. Ve kahin kadına yemin ettirecek, ve ona diyecek: eğer seninle adam yatmadı ise ve eğer kocanın nikahı altında olarak murdarlığa sapsaydıysa lanet getiren bu acılık suyundan beri ol ...”⁵⁷. Bu metinlerin gayesi kadınla ilgili şüpheleri noktasında kocayı sakinleştirmek ve kadının suçunun olmadığını ortaya koymak olduğu belirtilmektedir⁵⁸.

Ölülerin Yıkanması: Suyun cenazelerde kullanılması da sembolik olarak “ölülerin susuzluğunu giderme” gayesine yönelik olarak değerlendirilmektedir. Nitekim Yeni Ahit’de de buna benzer bir olay rivayet edilmektedir: “... Ve vaki oldu ki, fakir öldü, melekler tarafından İbrahim’in kucağına götürüldü. Ve zengin de ölüp gömüldü. Ölüler diyarında azap içinde olarak gözlerini kaldırdı, uzakta İbrahim’i ve kucağında olan Lazar’ı gördü. Ve feryat edip dedi: Ey İbrahim baba, bana acı, Lazar’ı gönder de parmağının ucunu suya batırsın, benim dilimi serinletsin, zira ben bu alevde azap çekiyorum”⁵⁹. Grek dönemine ait orfik bir tablet üzerinde de: “Susuzluktan yanıyorum ve tükeniyorum” tarzında benzer bir söze rastlanılmaktadır ve buradan hareketle Greklerin de “ölülerin susması” konusuna inandığı hususu ileri sürülmektedir⁶⁰.

Buraya kadar vermiş olduğumuz bilgilerden de anlaşılmaktadır ki, su, mitolojinin ve sembolizmin en önemli konularından biridir. Gerek dinlerin geleneklerinde, gerekse kutsal kitaplarında bu konuda bol miktarda örnek mevcuttur.

3. Kutsal Kaynak Olarak Su

Kaynakların kutsallığı olgusu birçok kültürde söz konusu edilmektedir. Mesela eski Mitra dininde mabedin yakınlarında veya içinde daima akan bir kaynak bulunur, burada

56) Çıkış, 17:6-7. ayrc. bkz., Tesniye 6:16; 9:22; Mezmur, 95:9; İbranilere Mek.,3:8.

57) Sayılar, 5:11-30

58) H. Lesetre, “Eau”, a.g.e., s. 1521.

59) Luka, 16:22-24.

60) M. Eliade, Traité, I,172.

dua edilir ve kurban sunulurdu. Su kaynağı zaman sonsuzluğunda akan güç ve kuvvetin sembolü olarak kabul edilirdi. Anadoludaki ziyaret yerlerinin büyük bir kısmının su kaynakları yakınında olmaları da tesadüfi değildir. Hindistan'da kutsal nehirlerin en meşhuru Ganj'dır. Hindu hacılar bu nehirde banyo yaparlar ve bununla bütün günahlarından kurtulduklarına inanırlar. Ölülerin küllerini de ona serperler. Sâbililerin en önemli ibadetlerinin başında akarsuda yıkanmak gelir. Akarsuların günahları temizleyen bir etkiye sahip oldukları kabul edilir. Kitab-ı Mukaddes'te Nil, Dicle ve Fırat nehirlerinin cennetten çıktığına ve dolayısıyla bunların kutsal olduğuna inanılır⁶¹. Tevrat'ta adı geçen Gihon ve Pişon isimli diğer nehirlerin günümüzde hangi nehirler olabileceği bilinmemektedir. Ayrıca Seyhan, Ceyhan veya Seyhun, Ceyhun nehirlerinin isimleri de zikredilir. Ürdün nehri İsa'nın vaftiz yeri olması sebebiyle Hıristiyanlarca kutsaldır. Özellikle Katoliklerde ziyaret yeri olan kiliseler genelde kaynaklar üzerine kurulmuşlardır. Santa Maria, Fontana Maria Brunnlein gibi isimler kutsal kaynaklara olan inancın devamını gösterir. Diğer kaynaklar da mucizevi şifalarıyla kutsiyet kazanmışlardır. İslam'da da Fırat ve Dicle nehirlerinin cennetten çıktığına dair rivayetler vardır⁶². Su kaynakları ve nehirler hayat ve verimlilik bahsettikleri için kutsal sayılırlar. Nitekim Kur'an'da "...Bizim diri ve canlı olan her şeyi sudan yaratıp meydana getirdiğimizi görüp anlamıyorlar mı...?"⁶³ ifadesiyle her şeyin aslının su olduğu bildirilmektedir.

Özellikle mabet ve ziyaret yerlerindeki sulara farklı bir gözle bakılmıştır. Onun gerçek kaynağının Cennette olduğuna inanılmıştır. Bu anlayış nedeniyle hacılar Kabe'nin yanındaki meşhur Zemzem suyundan bol bol içerler. Ayrıca hastalara şifa, yakınlarına hediye ve ikram olmak üzere memleketlerine götürürler. Hatta etkisini ahirete taşıyabilmek için, kefen bezlerini Zemzem ile yıkayanlara sıkça rastlanır. Medine'de Mescid-i Nebevi'de ikram edilen sular da Mekke'den getirilmiş Zemzem suyudur⁶⁴.

Tabii kaynak ve nehirler yanında sun'î su kapları da kutsaldır. Antik mabetlere ziyaretçileri takdis için su leğenleri konurdu. Katoliklerde de takdis suyunun üç şekli vardır. Pazar günleri takdis edilen normal takdis suyu; Paskalyaya hazırlanan takdis suyu ve nihayet kilise takdisinde kullanılan Gregoryan suyu. Takdis suyuna daha önceden kutsanmış tuz, yağ gibi şeyler katılır. Ayrıca Gregoryan suyuna kıl ve şarap da ilave edilir. Doğu kiliselerinde Epiphania bayramında su takdisi önemli rol oynar ve genelde akarsular takdis edilir. Bu bir nevi sakrament olarak kabul edilir⁶⁵.

4. Tabiat Olayı Olarak Su

Antik inançlarda suların mucizevi özellikler taşıdığı hususu bir çok örnekle belirtilmiş gibi, ayrıca sulara ait kutlamalardan, suların tanrılarından, pınar ve deniz perilerinin

61) Tekvin, 2: 10-14.

62) Bkz. Ahmet Davudoğlu, *Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, c. III, Cennet, 10. Bab, 2839; İst. 1980.

63) Enbiya, 30

64) Sankıoğlu, a.g.e., s. 21.

65) Sankıoğlu, a.g.e., s. 22.

den, sulara ait hayvanlardan ve simgeli resimlerden, tufan vs. hususlardan tabiat olayı çerçevesi içerisinde bahsedilmektedir⁶⁶.

Su, evreni oluşturan dört unsurdan biridir. Kitab-ı Mukaddes’de suyun tabiatüstü özelliklerinin bulunuşu ile ilgili bir çok örnek vardır. Su ibranicede “*maïm*” terimiyle ifade edilmekte ve her zaman çoğul olarak kullanılmaktadır. Yetmişler tercümesinde “*vowp*”; Vulgat’te ise “*aqua*” olarak geçer. Kutsal kitapta su sık sık söz konusu edilmektedir. Şimdi bunları bazı örnekler vererek incelemeye çalışalım:

Yaratıcı tarafından yerkürenin organizasyonunun başında “Tanrı’nın Ruhı suların üzerinde hareket eder”⁶⁷, sonra Tanrı suların ortasında kubbe (râkia) olmasını ve bunun yüksek sularla alçak suları birbirinden ayırmasını ister. Sonra toprağın yüzeyinde deniz, ırmaklar, göller vs. meydana gelir⁶⁸. Tufanda enginin bütün kaynakları yarılr ve göklerin pencereleri açılır ve yeryüzü üzerine kırk gün kırk gece yağmur yağar⁶⁹.

Musa’yı annesi Nil’in suları üzerine bırakır, Firavn’ın kızı onu kurtarır ve bunun için ona Moseh “Sudan kurtulan” ismi verilir⁷⁰. Taberî’ye göre ise “Mûsâ” kıptice iki kelimeden meydana gelmektedir: “Mu” (su) ve “Sa” (ağaç). İkinci kelime olarak “Sa” (ağaç)ın geliş sebebi, Nil nehrinin akıntısının Musa’yı, Firavn’ın eşinin cariyelerinin bulunduğu ağaçlıklara sürüklemesidir⁷¹.

Tevrat’ta yer verilen “Nil nehrinin sularının kana dönmesi olayı”⁷² üç şekilde yorumlanmaktadır:

1. Bu olay salt naturel bir fenomendir. Nil nehri bir yıl boyunca farklı görünümler almaktadır. Haziranın başında ekvatorial bataklıklardan sürüklenen artıklarla suları bozulur. Bu bitki artıkları ona “Yeşil Nil” adının verilmesine sebep olmuştur. Bundan başka yine bazı renk değişikliklerine uğramış, sekiz veya on gün içinde o kül rengine çalan maviden koyu kırmızıya dönmüştür. Bazı zamanlarda rengin tonu eğer şiddetli olursa, daha yeni dökülmüş bir kanın akıntısı olarak değerlendirilmektedir⁷³.

2. Sular gerçekten kana dönüşmüş olduğu ve bu dönüşümün sadece renk konusunda değil, aynı zamanda cevherin tabiatı konusunda da olduğu belirtilmektedir. Mısır’da yaşamakta olan kimseler “Kırmızı Nil” olayına aşina idi. Burada Nil’in sularını kana dönüştüren, Tanrı’nın bir mucizesi söz konusu idi ve Mısırlılar bu ırmağı bir Tanrı gibi üstün tutmakta idiler⁷⁴.

66) Konuyla ilgili olarak bkz., M. Eliade, *Traité*, I, 174-184.

67) Bkz., Tekvin, 1:2.

68) Bkz., Tekvin, 1:2, 6,7.

69) Bkz., Tekvin, 7:11-12.

70) Bkz., Çıkış, 2:10.

71) Taberî, II, 61.

72) Bkz., Çıkış, 7:20.

73) Maspero, *Histoire Ancienne des Peuples de l'Orient Clasique*, Paris 1895, I, 23.

74) Gaire, *Livres Saints Venges*, Paris 1874, II, 9-10.

Kitab-ı Mukaddes'in Kızıldeniz hakkında verdiği bilgilere göre⁷⁵ suların bölündüğü ve İsraililerin her kıyasının sağlam bir duvarı olarak oluştuğu, Kızıldenizi yürüyerek üç günde geçen İsraililerin geldikleri yerdeki suyun acı ve içilmez olduğu dile getirilmektedir. Ayrıca Çıkış, 15,26'daki "Ve Rab Musa'ya dedi: Elini deniz üzerine uzat, ta ki sular Mısırlılar üzerine ve atlıları üzerine düşsünler" sözü de bir tabiat olayı olarak suyun önemine işaret etmektedir. Araplar tarafından "gharkad" diye isimlendirilen ve acı sulara tatlılık veren bir ağacın varlığından da bahsedilmektedir⁷⁶. Naturalist anlayışta bu ağacın dışında acı suları tatlılaştırma yeteneğine sahip daha başka bir çok ağacın bulunduğu inanılmaktadır⁷⁷.

Ayrıca Mara'nın sularının tatlılaşması bir mucize olarak değerlendirilmektedir. Musanın asasını kayaya vurduğunda su çıkması⁷⁸, Rabbin suyu şaraba dönüştürmesi⁷⁹ İsa Mesih'in çarmıha gerildiğinde askerlerden birinin onun böğrünü mızrakla delmesi ve böğründen hemen kan ve suyun akması⁸⁰ hep su ile ilgili mucizelerdir⁸¹.

Suların tabiat olayı olarak incelenmesi noktasında İslam'ın sunmuş olduğu argümanları da göz önünde bulundurmak gerekir. Suların insanların hayatındaki yerini konu alan Kur'an ayetlerini art arda okuduğumuzda hepsinin de bize tamamen doğru düşünceler ifade ettiklerini görürüz. Kur'an verileri, kendi devrinde geçerli olan ve meydana gelişlerinde felsefi düşüncelerin payı, deney ve gözleme dayalı buluşların payından fazla olan mitolojik kavramlara dayalı hiçbir unsur taşımamaktadır. Sularla ilgili ayetlerde Hz. Peygamber'in yaşadığı devirde geçerli olan yanlış telakkilerin hiçbirinin izine rastlanılmamaktadır. Kur'an'da Nuh tufanı, Hz. Musa'nın Kızıldeniz'i geçişi, asasını taşa vurduğunda taştan su fişkırması⁸², iki denizin birbirine kavuşması için salıverilmesi, ancak aralarındaki engelin birbirine karışmasını önlemesi⁸³, gökten bereketli suyun indirilmesi ve bu sayede yeryüzünde nebatat'ın canlanması⁸⁴, rüzgarların bulutları yükselterek gökten su indirmedeki rolü⁸⁵, gemilerin denizde suları yarararak yüzmesi⁸⁶, Allah'ın acı sulu ve tatlı sulu iki denizi birbirine salmasına rağmen ikisinin suyunun birbirine karışmasını önlemesi⁸⁷, gibi çeşitli bilgilere yer verilmektedir. Denizler hakkında da

75) Bkz., Çıkış, 14:21-22.

76) İlginçtir ki, bazı hadislerde Yahudilerin Kıyamet'e yakın öldürülmekten kurtulmak için arkasına sığınacakları ağacın ismi de "ğarkad" olarak geçer (Bkz., Müslim, fiten, 82; A. b. Hanbel, 2, 417).

77) Vigoroux, *La Bible et les Decouvertes Modernes*, Paris 1896, II, 452-455.

78) Bkz., Çıkış, 17:6; Sayılar, 20:6-13.

79) Bkz., Yuhanna, 2:7-9.

80) Bkz., Yuhanna, 19:34.

81) F. Vigaroux, *Dictionnaire de la Bible*, Paris 1895, II, 1520-21.

82) Bakara, 60.

83) Rahman, 19, 20.

84) Mu'minin, 18-19; Kaf, 9-11.

85) A'raf, 57; Hicr, 22; Furkan, 9, 48, 49; Rum, 48; Casiye, 5.

86) Nahl, 16; Lokman, 31; Yasin, 41-44; Rahman 24.

87) Furkan 53; Fatur, 12.

Kur'an'ın hiçbir önerisinin kendi nüzul dönemine ait inançlara herhangi bir atıf ihtiva etmemesi de o derece altı çizilerek belirtilmelidir. Okyanuslara ve denizciliğe temas eden bir miktar ayet, bunları ilahi Kudret'in her zaman gözle görülür alametleri olarak düşünmek üzere insanlara ibret için sunar.

Su yağmur olarak da bir tabiat olayı olma özelliği taşır. Yağmurun diğer bir adı da rahmettir. Kuru topraklara hayat veren hazinedir. Okyanuslardan göklere yükselmek için çıkar, bulut olur, aslına dönmek veya midyenin içinde inci olmak için tekrar okyanusa döner. Bu bazı bölgelerde nisan yağmuru ile de özdeşleştirilir. Şifa gayesi ile nisan yağmuru toplanır ve özel kaplarda saklanır. Kuraklık zamanlarında Allah'tan yağmur istemek için Anadolu'da toplu duaya çıkılır. Bazen yağmur ânî ve fırtına ile karışık olursa, Allah'ın uyarısı sayılır⁸⁸. Bahçelere, ağaçlara zarar verir. Bazı milletlere felaket olmuştur. Nuh tufanı insanlık belleğindeki en tipik örnektir⁸⁹.

5- İlahî Dinlerde “Dini Temizlenme Vasıtası” Olarak Su

Eski Ahid'in en eski dokümanları gerek pisliklerden arıtıcı gerekse temizlenme aracı olarak suyun kullanımından söz etmektedir. Çıkış 24,4'de Harun ve oğullarının kutsal görevle ilgili olarak yağlanmasından önce tam bir abdest aldıkları belirtilmektedir. Yine Çıkış,30:19-20'de Tabernacle'e (Yahudiler henüz çölde iken kutsal sandığı sakladıkları çadır) din adamlarının ellerini ve ayaklarını yıkamadan giremeyecekleri ve “günlük” yakarak Tanrı'ya ibadet etmek için sunağa yaklaşamayacakları ifade edilmektedir. Hz. Musa Sina'da Şeriat'ın ilanından üç gün önce temizlenmelerini ve elbiselerini yıkamalarını emretmişti⁹⁰.

Rabbînik gelenek, bu kutsal temizlenmenin abdest anlayışından geldiğini belirtmektedir. Bu bir manada “tövbe vaftizi”dir ve İbn Meymun'un dediği gibi bir “sakrament”tir. Bu vaftiz esaretten sonraki çağda dine yeni girenlere verilmekteydi ve Vaftizci Yahya da aynı vaftizi öğretmekteydi. İhtida edenler günahlarını itiraf ederler ve dua ederek suya girerlerdi⁹¹. Sayılar, 19:1-22 arası cümleler temizleyici suların hazırlanma ve kullanma kurallarını ihtiva etmektedir⁹². Mişna'nın Parah kitabı ve Kudüs Talmudu'nun Berakhoth, IV,1; VII,1; Sota, II,1 bölümleri su serpme ve temizleyici su konusunda bilgiler vermektedir. Su serpme din adamı tarafından yapılmak zorundadır. Yahudilerin ve diğer bazı antik toplumların suyu kutsadıkları, hiçbir söz söylemeden ve hiçbir hareket yapmadan bir takdisin ortaya çıktığı belirtilmektedir. Bu su hiç konuşmadan kutsanır ve ağzı kapalı bir vazo içine konulurdu⁹³.

88) Şuara, 173.

89) Sarıkçioğlu, a.g.e., s. 23.

90) Çıkış, 19:10-14.

91) Bkz., Markos, 1:4, 8; Matta, 3:6-11; Luka 3:16,21.

92) Bkz., M. Vigoroux, “Aspersion”, *Dictionnaire de la Bible*, I,1116, 1119; “Lustration”, IV, 423-424.

93) A. Vacant-E. Mangenot, “Eau Benite”, *Dictionnaire de Theologie Catholique*, Paris 1908, IV, 1978-79.

Suyun dini temizlenme aracı olarak kullanılması Kitab-ı Mukaddes’de ve dolayısıyla Yahudi ve Hıristiyan dini hayatında söz konusu olduğu gibi, İslam’ın da maddi ve manevi temizlik noktasında en çok önem verdiği hususlardan biridir. Kur’an’da her şeyin aslının su olduğu belirtildiği gibi, insan hayatının tüm merhalelerinde su ile temas halinde olduğu da bir gerçektir. Fıkıh kitaplarının genellikle ilk babları “Sular” ya da “Taharet” ismiyle başlamaktadır ve bu bab altında sular, dini temizlik vasıtası olarak detaylı bir şekilde incelemeye tabi tutulmaktadır. Namazın şartları anlatılırken “hadesten taharet ve necasetten taharet” olarak belirtilen hususlar doğrudan doğruya suyun maddi ve manevi temizleyiciliği ile ilgilidir. Abdest ve Gusül konularının İslam’da ne derece önemli birer gereklilik olduğu ve bunların su ile ne derece iç içe bulunduğu hususu herkeşe malumdur.

6. Hıristiyanlık’ta Su Kutsamaları

Hıristiyanlık’ta su kutsamalarını bir kaç başlık altında ele almak gerekir.

a. Suyun Okunması ve Takdis Edilmesi

Okunarak kutsanmış suyun hazırlanmasıyla ilgili litürjik ayinler IV. ve VII. yüzyıllar arasında oluşturulmuştur. Hastalara tahsis edilmiş olan okunarak kutsanmış su uygulaması belki daha da eskidir, ancak bunun törensel bir yanının olması söz konusu değildir. Mesela Hıristiyanlık’ta basit bir dua ve istavroz çıkarma ile bu kutsama yerine getirilmiş olur. Bu uygulama üçüncü yüzyıla kadar varmaktadır ve özellikle Doğu’ya aittir. Roma’ya ait aktüel ritüel, bu su için hiçbir dua ihtiva etmez fakat yerel uygulamalarda yine de dua olgusuna rastlanabilir. Kilise ve sunaklara serpilen su ve vaftiz suyu gibi diğer sular bu sonuncuya göre daha törenseldir. Bu iki faaliyetin en önemli bölümü yakarma ve yardıma çağırma törenidir. Batı litürjileri buna bir de exorsizm (cinlerin musallat olduğu kişiyi cinlenmeden kurtarma seansı) ilave eder. Bu çeşit litürjik unsurlar olan Pasalya ve Pentekot’un arifeleri için Roma’ya özgü kilise dua kitabını kapsayan törensel bir su kutsaması bulunmaktadır.

Doğu kiliseleri exorsizmi bilmiyor gibi görünmektedir ve exorsizmin en eski belirtileri Batı’ya aittir. Kıptî kiliselerinde rahip her vaftizden önce suyu takdis eder. Suriyelilerde ve Maronitlerde suyun üç gün sonra vaftize uygun olmadığı kabul edilmektedir. Bu düşünce kısmen skolastiklerde de bulunmaktadır⁹⁴.

IV .yüzyıldan itibaren Epiphanie bayramı arifesinde suların törensel kutsanması Bizans litürjisinde de söz konusudur. Bu gelenek Doğu ritleriyle irtibat halindeki bazı Latin kiliselerine de aynen geçmiştir. Okunarak kutsanmış suyun serpilmesi gerek halk arasında ve gerekse özel olsun, imanı güçlendirmek ve cemaatin ibadetlerini yapmalarını sağlamak için Kilise tarafından hayata geçirilmiş dindarca bir ayindir⁹⁵.

94) *Histoire du Sacrement de Baptême*, Paris 1884, I, 240-41.

95) A. Vacant-E. Mangenot, *a.g.e.*, IV, 1982-83; Ayr. bkz., Martigny, *Dictionnaire des Antiquités Chrétiennes*, Paris 1877, s. 261-64; A. Gasfaue, *L’Eau Benite*, Paris 1908.

b- Birinci Yüzyılın İlk Çeyreğinde Vaftiz Anlayışı

İlk Hıristiyanlarda su kullanmayı zorunlu kılan bir vaftiz uygulamasına rastlanılmamaktadır. Su ancak vaftiz olmadan önce özel bir kutsama objesi olarak kabul edilmektedir. O halde suyun ibadet maksadıyla kutsanması Hıristiyan tarihinde ne zaman başlamıştır ve nerede gerçekleşmiştir?

İlk kaynaklara göre vaftiz suyunun ibadet maksadıyla kullanılması II. yüzyıldan itibaren Afrika kilisesinde başlar. Buna göre vaftiz suyu papazlara özgü (sacerdotal) bir kutsama ihtiva etmektedir. Daha sonraki Mısır, Suriye ve Roma kaynakları ise suyun kutsama maksadıyla kullanılması noktasında hiç bir hususa değinmemektedir. Hıristiyanlıkta sakramentlerle ilgili özellikle Saint Ambroise (339-397) doktrinini yansıtan yazarlar bulunmaktadır. Doğu'da Saint Basile (330-379) şöyle der: "Biz vaftiz suyunu sadece kutsama maksadıyla kullanmaktayız ..."⁹⁶.

c- Onuncu Yüzyıla Kadar Hıristiyanlık'ta Mu'tad Su Kutsamaları

Batı'da vaftiz uygulamaları dışında suyun kutsanması ile ilgili hususlara rastlandığı belirtilmişti. Bununla ilgili bazı örnekler vermek gerekirse şunu söylemek mümkündür. Mesela su, hastaları tedavi maksadıyla kullanılmıştır. Bazen sıvı yağın da su ile beraber kutsandığı belirtilmektedir⁹⁷.

V. yüzyılda manastırlara, yeni evlere, kiliselere, sunaklara kutsanmış sular serpilmekteydi. Kutsanmış olan bu su tuz ile karıştırılırdı. Suyun bu gibi kullanım formleri bugün hala çeşitli vesilelerle devam etmektedir. Bunun dışında sunakta takdis edilen su ve tuz karışımı bir madde bulunmaktadır. Su ve tuz karışımı bozulmazlığın ve verimliliğin sembolüdür. Papa Virgile 538 yılında sunakların takdisi için İspanyol piskopos Profuturus'e, dualar okunarak kutsanmış su kullanımını emretmiştir. Okunmuş ve tuzla karıştırılmış, ayrıca rahibin dualarıyla kutsanmış olan bu su ilk önceleri yeni yapılan evlere serpilmekteydi. Kilise'ye gelip gidenler kendi ikametgahlarına da serpsinler diye götürmeleri için Kilise'nin kapısına da aynı sudan konulurdu. Papa IV. Saint Leon (847-855) her pazar günü ayinden önce, okunarak kutsanmış suyu cemaate serpmeyi zorunlu kılmıştı. Bu emir hemen hayata geçirilmişti. Aynı adetlerin etkisi altında mabede giren cemaat, çeşmede değil de Kilise'nin girişine yerleştirilmiş okunmuş su kapları içerisinde ibadet maksadıyla temizlik yaparlardı. Bu gelenek güncel bir disiplin olarak şekillenmişti⁹⁸.

Sonuç

Bütün bu rivayetlerden, ilahi kaynaklı olan ve ilahi kaynaklı olmayan birçok dinde suyun çok önemli yeri bulunduğu anlaşılmaktadır ve gerek İtikâdî, gerekse amelî olarak

96) A. Vacant-E. Mangenot, *a.g.e.*, IV, 1979-1981.

97) Testamentum D.N.J.-C, Mayence, 1899, I, 48,49'dan A. Vacant-E. Mangenot *a.g.e.*, IV, 1981-83.

98) A. Vacant-E. Mangenot, *a.g.e.*, IV, 11981-83. Kitab-ı Mukaddes'e ait "su sembolizmi" ile ilgili olarak ayrı. bkz., J. Danielou, *Sacramentum Futuri*, Paris 1950; J. Danielou, *Bible et Liturgie*, Paris 1951; P. Reymond, *L'Eau, sa Vie et sa Signification dans L'Ancien Testament*, Leyde 1958; L. Booyer, *Le symbolisme des Rites Baptismaux*, 1952; G. Bachelard, *L'Eau et Les Reves*, Paris 1942.

ibadet maksadıyla sudan istifade edilmektedir. Suyun maddi ve manevi boyutu hemen bütün dinler tarafından söz konusu edilmekte ve bu sebeple suya her zaman olağanüstü bir değer verilmektedir. Greklerde yer ve göğün sudan çıktığına inanılması, Hint düşüncesinde suyun, varlığın kaynağı olarak kabul edilmesi, Mezopotamya, Mısır, Grek, Moğol vs. antik inançlarda bazen suyu tanrılaştıracak kadar ileri gitmeleri, Sâbiilerin akarsu kenarlarında yaşamayı ve her gün suya dalıp çıkacak kadar suyla ilişki içerisinde olmaları, Hıristiyanlık'ta Vaftiz suyundan geçmeyenine dine girmemiş sayılması, İslam'da ise abdest ve gusül vasıtası olarak suyun ne kadar önemli olduğu bilinen bir gerçektir. Kutsal kitaplarda su ile ilgili figürler, tabiat olayları, su kutsamaları, ibadet maksadıyla yerine getirilen uygulamalarla ilgili bol miktarda bilgi bulunmaktadır. Netice itibariyle gerek dinlerin litürjik uygulamalarında, gerekse Mitolojinin ve sembolizmin en fazla yararlandığı unsurlardan birisinin belki de en önemlisinin su olduğunu söylememiz mümkündür. Fuzûlî'nin, "*âb-gündür günbed-i devvâr rengi bilmezem; Yâ muhîr olmuş gözümden günbed-i devvâre su (şu dönen kubbenin (gökyüzünün) rengi su renginde midir? Yoksa gözümde akan yaşlar mı bu dönen kubbeyi kaplamıştır, bilemiyorum)*" diye hakkında kaside yazdığı "su", geçmiş kültürlerdeki önemine de baktığımız zaman, edebiyat tarihindeki yerini de haklı olarak almış görünmektedir.